

נקמת הסופר בנערה הדקה

שעה שסיפוריו הראשונים של א.ב. יהושע מתרחשים בעולם דמיוני, מוזר ומאיים, שחוקים ונוהגים לו משלו – הרי סיפוריו המאוחרים יותר מעוגנים במציאות הישראלית המוכרת לנו. יהושע עצמו הדגיש מספר פעמים את המרחק שבין סיפוריו הפאנטסטיים-סימבוליסטיים ("מות הזקן")¹ לבין הסיפורים המבוססים על מציאות ריאליסטית והם מתרחשים בזמן קונקרטי ובמקום שאפשר לזהותו, כמו "שתיקה הולכת ונמשכת של משורר", "שלושה ימים וילד"², "יום שרב ארוך, יאוש, אשתו ובתו". הוא גם הביע את דעתו, כי סיפוריו המאוחרים יותר עדיפים על הראשונים. לאחר שנים של ביקורת ספרות, עלי להודות כי אני מתייחסת לדברי סופרים על יצירתם תמיד בעניין, אך לא תמיד בהסכמה. אני סבורה, כי כל מה שנתפרסם עד כה מפרי עטו של יהושע עומד על רמה ספרותית גבוהה. וכך נראית לי כל יצירתו עשויה מקשה אחת, חדרה אווירה זהה, מעלה מוטיבים אחידים. הסיפור "מול היערות", הריאליסטי כביכול, קרוב מאוד בחתירתו לחשיפת עבר קמאי לסיפור הדמיוני "הסיום", אשר גם הוא עוסק בחיפוש אחר עבר רחוק ובלתי מובן, אם כי מתוך מוטיבציה אחרת.

אולם הנושא המופיע מידי פעם ביצירתו של יהושע, ואין הסופר יכול להשתחרר ממנו, הוא נושא הנערה הדקה. נערה אחת, דקת גוו ורשלנית, מחזיקה בסופר וביצוריו, כשהיא עצמה חדורה בלא-איכפתיות גמורה. זוהי ה"בל דם סוך מרסי" *la belle dame sans merci* נוסח א.ב. יהושע ובסיפורים השונים אנו נתקלים בה שוב ושוב. כדי למנוע אי-הבנה: אין הנערה הדקה והרשלנית מופיעה בכל הסיפורים כולם; יש סיפורים בהם אין כלל דמות אשה, או שהיא ממלאה תפקיד שולי ביותר, כמו, למשל, "המפקד האחרון", או "שתיקתו ההולכת ונמשכת של משורר". אולם בסיפורים רבים אנו נתקלים באותה דמות שוב ושוב. גליה ב"חתונתה של גליה", האשה רות והבת תמרה ב"יום שרב ארוך, יאוש, אשתו ובתו", חיה ב"שלושה ימים וילד" – כולן אשה אחת ויחידה. אותן מילים, אותם תיאורים חוזרים ביחס אל כולן. גליה היא "צנומה, פרועה, רשולה, מתייסרת ---". ההגדרה "פזורת רוח" מופיעה הן ביחס לרות והן ביחס לתמרה. תמרה היא רזה ומרושלת. חדרה הוא פרוע,

הספרים והמחברות זרוקים באי-סדר על השולחן. אשכול ענבים מכורסם ועטיפות שוקולד אף הם מוטלים בתוך הערבוביה הכללית. המטבח, לאחר שתמרה סועדת בו, נראה "כאילו בריונים סעדו פה ולא ילדה אחת דקה, מרושלת." "וחיה היא" אשה רשלנית, הוזה, מסובכת בהרהורים. "הליכחה הליכה כפופה ומרושלת. היא קלה וצנומה.

מאליו מובן, כי כל הנשים הללו הן יפות, יפות עד לכאב. ההדגשה על מידת הרישול שבהן אינה מקרית. רישול זה אינו מתבטא רק בהליכה, בלבוש, בחסרוקת, בסידורי החדר ובסידורי המטבח, אלא, ובעיקר ביחסים אנושיים. הנערה הדקה של א.ב. יהושע, שהוא מעלה אותה באוב שוב ושוב בסיפוריו, היא אגוצנטרית עד לאימה, מרוכזת בעצמה, ללא כל יחס לסובבים אותה. חיה, למשל, מתייחסת לבני אדם "כאילו הם דוממים". לא מתוך רוע לב, אלא מתוך פיזור דעת, רשלנות ואי התחשבות פוגעת הנערה הדקה ברגשותיהם של אלה הקרובים אליה והאוהבים אותה. אין לה כל התחייבות מוסרית או אמוציונאלית. מן העובדה, שהנערה הדקה מסיבה עגמת נפש לאחרים, אמנם אין להסיק, כי היא עצמה מאושרת. ההיפך הוא הנכון. יש בה מן העצבות ומן הייסורים; אך אלה נובעים מתוך עצמה, ולא מתוך יחס הסביבה אליה.

והנה, במחזהו החדש "מאי - ערב, לילה ושחר" ("לילה במאי") מעלה יהושע גלגול חדש של הנערה הדקה. ביתר דיוק, זו אותה הנערה הדקה, שהפכה במרוצת השנים לאשה שעל סף גיל העמידה; שוב אינה יפה כשהיתה ואף לא דקה כשהיתה. תרצה, הדמות המרכזית שב"לילה במאי", היא בת 37. הדגשת גילן של הנפשות הפועלות בולטת ביותר במחזה, וברור שאין היא מקרית. יש כאן כמה נקודות בעלות חשיבות: תרצה, כאמור, היא בת 37. אחיה אבי - בן 39. אמם של תרצה ואבי היא כבת 60. לתרצה נולד רק לפני חודשים תינוקה הראשון והיחיד. העובדה שהאם היתה כבר בת 21, כאשר נולד ילדה הראשון, והבת - בת 37, יש בה השלכות לגבי אופיה של תרצה. אגב, לגבי תרצה מופיעות מספר פעמים ההגדרות "פזורת דעת" ו"מרושלת". מלבד גילן האובייקטיבי של הדמויות קיים גם הגיל הסובייקטיבי שהן מייחסות לעצמן. הנה אסי, בעלה של תרצה, צעיר ממנה ב-6 שנים. זהו מרחק שנים אשר אין לזלזל בו, בפרט כאשר הגבר הוא הצעיר יותר. והנה, בשיחה, שלא בפני אשתו, כמובן, מציין אסי שהמרחק ביניהם הוא 7 שנים! לעומת זאת, תרצה, הנשאלת לגילה ע"י אמה, אומרת שהיא בת 36. השאלה היא, במידת מה, טרורית, מאחר והאם, אף אם אינה שפויה בכל מאת האחוזים, יודעת מהו

גיל בתה, והיא אינה אלא מבקשת להדגיש, כי תרצה כבר אינה צעירה. ותרצה, כפי הנראה, מפחיתה ממספר שנותיה באופן מכני, מבלי לתת לעצמה דין וחשבון על כך. שאם לא כן, הרי לא היתה מנסה לומר מספר בלתי מדויק דווקא לאמה שלה עצמה.

יש להוסיף כאן, כי דמות הנערה הדקה בתור אשה מזדקנת כבר הופיעה בסיפור קודם של יהושע, "יום שרב ארוך". שם מופיעות רות, האשה, שאינה עוד צעירה, והבת תמרה, שהיא על הגבול בין ילדות לבגרות. אך לא רות המזדקנת כתרצה המזדקנת. גופה של רות עדיין רזה, נערי, אף אם הוא חרוש קמטים. ועדיין היא בלתי-מושגת, נושא של געגועים בלתי-מתגשמים לבעלה, התועה במבוך רגשי בין האם לבין הבת.

לא כן תרצה. בסופו של אותו לילה במאי מאבדת תרצה את התכונה האופיינית לכל הנערות הדקות של יהושע, אותה תכונה ההופכת לגיהינום את חיי כל הקרובים לאותן נערות: הערטילאיות, האי-נוכחות, האפשרות להתעלם מכל הנעשה בעולם החיצון ולהתרכז רק בקול הפנימי; האפשרות שלא לחוש את רגשותיו של הזולת, ובדרך זו להישאר מעל הדברים, להיות בלתי-פגיעה. משום שאותו לילה במאי, בו מדובר, אינו לילה בחודש מאי כלשהו, במקום כלשהו. זהו הלילה שבין ה-22 ל-23 במאי, 1967, בירושלים. אלה הם ימי המתח הקשים מנשוא לפני מלחמת ששת הימים. בלילה זה הכריז נאצר על סגירת מיצרי טיראן, ומעתה היה ברור לכל כי המלחמה היא בלתי נמנעת. כל מי שחי באותם ימים בארץ הזאת, שוב לא ישכח אותם. ואכן, במחזה "לילה במאי" אנו חשים היטב באווירה הטראומטית, וקריינית החדשות ב"קול ישראל" מודיעה לעיתים קצובות את בשורות האוב. כמו בכל בית בישראל, כן גם בביתה של משפחת לויך מאזינים בקפדנות לחדשות, והחדשות הן רעות. המשבר בחיי האומה מהווה רקע קודר למשבר בחיי המשפחה. למעשה, פועל המשבר מן החוץ כמו קטליזטור על המשבר הפנימי. המתח הנורא לקראת המלחמה מביא לכלל ביטוי את המתחים שבמשפחה, אשר יגרמו, בסופו של דבר, להתפרקותה. באותו לילה מופיע בביתה של תרצה עמיקם, בעלה הראשון, שהיא התגרשה ממנו לפני שנים. עמיקם מתגלה כמשענת קנה רצוץ, וכל כוחו הוא רק במילים, ואף הן לא תמיד מוצלחות. הכל מתפרש לו ביחס לעצמו, אפילו המלחמה הממשמשת ובאה. הוא משורר-פיזמונאי, ופעם ביטא את היחסים בינו לבין תרצה במילים אלה: "שירים של ממש ושמש אחת/ ורוח של חמלה נוראה/ אני מתרחק, עוקף אותך/ ואת פזורה בשדה, לא רואה".

עתה הוא כבר אינו מתעניין בתרצה, אלא רק בשירים שלו עצמו. אסי, בעלה של תרצה, הוא צעיר מדי, יעיל מדי. הוא גמר את סבלותיו וישתחרר מאשה מזקינה. האם הזקנה תכנס למוסד לחולי רוח, הגם שלאחר לילה במחיצת המשפחה אין לומר שהיא שפויה פחות מן האחרים. אחד הוא אשר תמיד יאהב את תרצה – הלוא הוא אבי, אחיה. אך אבי הולך למות במלחמה. מלבד זאת, אהבתם של אבי ותרצה, אהבת אח ואחות, היא אהבה נרקיסית של אדם לעצמו. שניהם מחפשים האחד בשני את ילדותו האבודה, ואת הצד המשלים של אישיותו. אנב, הנושא של אהבת אח ואחות כאמצעי להשלמת היישות העסיק סופרים הרבה, לדוגמה מאן ומוזיל.

כולם הולכים להם. תרצה נשארת לבדה עם תינוקה הקטן, שאין שומעים אותו ואין רואים אותו משך כל המחזה. לבדה עם התינוק, ועם אימת המלחמה המתקרבת. בייאוש היא פונה לבעלה אסי, העומד ללכת לעבודתו בבית החולים, ואינו מתכוון עוד לשוב "ואני אשאר לכך לבד?" שאלה זו מעמידה אותנו על השינוי שחל בנערה הדקה, שאינה עוד דקה ואינה עוד נערה. שהרי מטבע מהותה הנערה הדקה היא תמיד "לבד", ואינה נותנת לאיש אפשרות להיות באמת יחד אתה. עתה תרצה היא שכבר אינה מסוגלת לעמוד בכך. והאם הזקנה לפני יציאתה, עוד מוסיפה – "כבר אינך צעירה".

תיאור אסונה של תרצה הוא נקמת הסופר בנערה הדקה. אולם בשולי המחזה כבר מופיעה נערה דקה חדשה, נועה, שעדיין היא צעירה ועדיין היא דקה, וכל התכונות האופייניות מצויות בה. הלוא כך אומר אבי בזעם, בנסותו לעוררה מחלומותיה: "ראיתם, ילדה קטנה, מתכסה לה כן, אוטמת את עצמה וישנה. לא איכפת לה, לא איכפת לה שהעולם נחרב." ואילו לתרצה כבר איכפת. השנים שחלפו לימדו אותה, שאין אדם נמלט מגורלו.

יוני, 1969.

הערות לנקמת הסופר בנערה הדקה

1. מות הזקן, מאת א.ב. יהושע, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1962.
2. שלושה ימים וילד, נכלל בספר "מול היערות" מאת א.ב. יהושע, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1968.